

TICHO

režie: Milan Peer, 1969

SLOVO HISTORIKA K FILMU

Jan Palach se narodil 11. srpna 1948 ve Všetatech (okres Mělník) v rodině cukráře. Otcí však byla živnost brzy po nástupu komunistického režimu v roce 1951 zabavena. Po absolvování mělnického gymnázia nastoupil Jan v roce 1966 ke studiu na Vysoké škole ekonomické, o dva roky později však úspěšně složil přijímací zkoušky na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze a začal studovat obor historie – politická ekonomie.

Srpnové události roku 1968 prožíval velmi bolestně. Dne 21. srpna 1968 odjel do Prahy, kde diskutoval se sovětskými vojáky a pořizoval fotodokumentaci. Odmítal kapitulaci československých představitelů, kteří podlehli nátlaku a podepsali v Moskvě smlouvu o „normalizaci“ poměrů v Československu. Těžce nesl oklešťování občanských svobod a aktivně se účastnil studentské stávky v listopadu 1968. Na protest proti postupnému přizpůsobování politické elity i občanské veřejnosti novému „normalizačnímu“ režimu se 16. ledna 1969 u kašny před Národním muzeem polil benzinem a zapálil se. Po třech dnech v nemocnici zemřel. Před svým činem odeslal několik dopisů, které podepsal jako „Pochodeň č. 1“. Občany v něm vyzval ke generální stávce, kterou si měli vynutit zrušení cenzury a rozšiřování Zpráv (tiskoviny okupačních vojsk). V dopise zmínil skupinu, jejíž členové se měli v případě nesplnění uvedených požadavků postupně upálit. Jeho čin vyvolal v tehdejší společnosti obrovský ohlas a stal se jedním z posledních projevů odporu proti nastupující normalizaci.

Film TICHO natočil tehdejší student FAMU Milan Peer. Místo komentáře si zvolil písničku stejného jména, jejímuž autorovi, písničkáři Bohdanu Mikoláškově, bylo v té době stejně jako Janu Palachovi necelých dvacet jedna let. Jeho sebeobětování jej tak silně zasáhlo, že bezprostředně po něm složil text a melodii své písně Ticho.

Dokument zachycuje události, které následovaly v období po sebeupálení Jana Palacha 16. ledna až do jeho pohřbu 25. ledna 1969. Záběry nejsou řazeny chronologicky. Film začíná záběrem na Jana Palacha na lůžku na oddělení popálenin nemocnice v Legerově ulici. Utrpěl popáleniny třetího stupně na osmdesát pět procentech těla a přes veškerou snahu lékařů se jej nepodařilo zachránit. Dne 19. ledna 1969 v 15,30 hod. zemřel. Ve filmu se objevuje plakát, který jeho smrt oznamuje, i jeho posmrtná maska, kterou sejmul sochař Olbram Zoubek. Vidíme dlouhý tichý průvod, který se odpoledne 20. ledna, den po jeho smrti, vydal z Václavského náměstí na dnešní Palachovo náměstí před budovu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V průvodu kráčeli především vysokoškolská i středoškolská studenta, akademičtí hodnostáři, k nimž se přidávali Pražané. Lidé v zástupu nesli československé i smuteční vlajky, zvětšenou fotografii z Palachova indexu a zapálené svíčky. Vzdávali tak hold Palachovi a jeho činu. Průčelí fakulty bylo smutečně vyzdobeno, a když před něj přišel smuteční průvod, všichni uctili památku zesnulého dvěma minutami ticha. Podobné smuteční akce proběhly v ten den i v jiných českých městech.

Další filmové záběry jsou z nádvoří Karolina, kde byla od 24. ledna vystavena rakev Jana Palacha, u které držely čestnou stráž osobnosti z akademického, kulturního i politického života. Od rána do pozdních večerních hodin proudil kolem katafalku nekonečný, mlčenlivý zástup lidí, kteří se chtěli poklonit Palachově památce. Rakev byla vystavena

ještě následujícího dne dopoledne, poté bylo nádvoří pro veřejnost uzavřeno. K rakvi přišla Janova maminka, bratr a další příbuzní, zástupci studentů, akademičtí hodnostáři s insigniemi, někteří poslanci a ministři, osobnosti kulturního života i zástupci dělníků. Vlastní pietní akt začal na nádvoří Karolina ve 12.45 hod. Za akademickou obec promluvil rektor Karlovy univerzity prof. Oldřich Starý, který tento tragický čin označil za výraz čistého srdce, nejvyšší lásky k vlasti, pravdě, svobodě a demokracii a prohlásil, že „tato pochodeň burcuje všechny lidi dobré vůle důsledně, ale i rozvážně dále pokračovat v cestě nastoupené lednem roku 1968, v cestě budování lidského, demokratického, nedeforovaného socialismu v naší vlasti“. Potom se průvod, ke kterému se mohutně přidávala veřejnost, vydal na prostranství před budovou Filozofické fakulty, kde zazněla státní hymna. Jan Palach byl poté pohřben na Olšanských hřbitovech, a to evangelickým farářem Jakubem Trojanem, pozdějším signatářem Charty 77 a po roce 1989 děkanem Evangelické teologické fakulty, který Palacha osobně znal z kostela. Mimo jiné řekl: „V tomto cynickém století, v němž nás často děsí druzí a my opět děsíme je a v němž se mnohdy lékame, jak jsme vnitřně malí – on nás přivedl k tomu, abychom se ptali otázkou, která z nás může učinit velké lidi: Co jsem udělal já pro druhé, jaké je mé srdce, za čím jdu, čemu sloužím, co je pro mne nejvyšší životní hodnotou? Po smrti Jana Palacha bude každému o něco těžší zůstat tvářív v tvář této výzvě lhostejným a stane se takřka nemožné vrátit se k dennímu pořádku.“

Studenti si původně přáli, aby místem jeho odpočinku byl Vyšehradský hřbitov. To ale zamítl tehdejší předseda vlády Stanislav Rázl. Ministr školství Vilibald Bezdiček se studenty však sympatizoval a uhájil alespoň konání pietního aktu na Karlově univerzitě a pohřeb na Olšanském hřbitově. Na Palachově hrobě byl v roce 1970 umístěn bronzový reliéf od sochaře Olbrama Zoubka, který ale musel být na pokyn Státní bezpečnosti již za osmnáct dní odstraněn a roztaven. Pozůstalým bylo v sedmdesátých letech vyhrožováno, že Janovy pozůstatky budou pohřbeny na neznámém místě do hromadného hrobu, a oni proto pod tlakem souhlasili s přemístěním hrobu. Palachovy ostatky byly tedy v říjnu 1973 pod dozorem tajné policie exhumovány, zpopelněny a předány jeho matce, Libuši Palachové, která je uložila na hřbitově v rodných Všetatech. Místo posledního odpočinku Jana Palacha bylo bedlivě střeženo komunistickou policií. Teprve roku 1990 se urna s popelem Jana Palacha mohla opět vrátit na Olšanské hřbitovy.

Pohřeb Jana Palacha se stal jakousi labutí písní procesu označovaného jako „Pražské jaro“. Byl jednou z posledních událostí, o které ještě média svobodně informovala, a také jednou z posledních příležitostí, jak veřejně vyjádřit odpor k okupaci Československa a následné normalizaci. O tom, že Palachův čin inspiroval k obdobnému sebeobětování i další osoby, se již veřejnost ze sdělovacích prostředků mnoho nedozvěděla. Dne 25. února 1969, tedy přesně jednadvacet let po komunistickém převratu, se v průjezdu domu č. p. 39 na Václavském náměstí obdobným způsobem upálil devatenáctiletý student železniční průmyslovky v Šumperku Jan Zajíc. Následoval jej čtyřicetiletý dělník Evžen Plocek, delegát vysočanského sjezdu KSČ, který se upálil 4. dubna 1969 na náměstí v Jihlavě.

Palach nebyl první, kdo se v souvislosti s okupací Československa upálil. Již 8. září 1968 se na Stadionu Desetiletí ve Varšavě zapálil na oslavách dožíněk devětapadesátiletý

úředník Ryszard Siwiec z jihopolského města Přemyšl. Než se polil rozpouštědlem, rozhazoval okolo sebe letáky, v nichž vysvětloval, že protestuje proti účasti polské armády na okupaci Československa. Přestože se slavnosti dožíněk zúčastnilo okolo sta tisíc osob včetně nejvyšších představitelů Polské lidové republiky, podařilo se tajné policii jeho protest utajit. Obdobně zapadl také protest maďarského studenta Sándora Bauera, který se po vzoru Jana Palacha upálil 20. ledna 1969 v Budapešti. Zaznamenány jsou i další případy pokusů o sebeupálení na protest proti okupaci Československa v jiných zemích sovětského bloku.

Se jménem Jana Palacha se pojí tzv. Palachův týden – sedm lednových dnů (15.–21. 1.) roku 1989, kdy pět opozičních skupin připravilo pietní akci k uctění památky jeho sebeobětování. Shromáždění však bylo brutálně potlačeno, řada lidí byla zatčena a celá akce přerostla v sérii občanských demonstrací, největších od roku 1969.

Film Ticho byl velmi brzy zakázán a nesměl se promítat. Stejný osud postihl i písničku Ticho. Její autor Bohdan Mikolášek kvůli ní dostal v roce 1972 zákaz profesionální činnosti. Události týkající se smrti Palacha natáčel například i Stanislav Milota (film Jan 69) nebo Dušan Trančík, Vlado Kubenka a Peter Mihálik (film Tryzna). I tyto filmy byly s nástupem tzv. normalizace zakázány.

V roce 1991 prezident Václav Havel udělil Janu Palachovi in memoriam Řád T. G. Masaryka.

Autoři textu: Pavlína Formánková a Petr Blažek

LITERATURA K TÉMATU

SÁDECKÝ, Josef (ed.): Živé pochodně. Struppen 1980.

LEDERER, Jiří: Jan Palach: zpráva o životě, činu a smrti českého studenta. Praha 1990.

VOJTOVÁ, Maria: Proč jsem nemluvila. Třebíč 1996.

SLACH, Miroslav: Světlo v soumraku. Kyjov 1994.

MAZÁČOVÁ, Barbara – POKORNÁ, Veronika – SUCHÁNEK, Pavel (eds.): Ve jménu života vašeho... Praha 1991.

MONESTIER, Martin: Dějiny sebevražd. Dějiny, technika a zvláštnosti dobrovolné smrti. Praha 2003.

KLUSÁKOVÁ, Jana: Český sochař Olbram Zoubek o sobě a o době. Praha 1990. (mj. o snímání posmrtné masky Jana Palacha a peripetických kolem jeho hrobu)

ČERNÝ, Milan: Živé pochodně v roce 1969, In: Česká a slovenská psychiatrie, roč. 99, č. 7 (říjen 2003), s. 360–365.

PROCHÁZKOVÁ, Lenka: Slunce v úplňku. Příběh Jana Palacha. Praha 2008.